

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ

# آیه‌شناسی صلوات

گروه قرآن پژوهی کوثر یک  
زیر نظر حجة الاسلام  
سید محمد رضا علاء‌الدین

## ● مقدمه

قبل از پرداختن به ارائه شناخت و بیان آداب و اسرار آیه ی صلوات و تبیین نقطه نظرات مفسرین اهل سنت و شیعه در این خصوص به موضوع آیه شناسی اشاره نموده و اهمیت آن را در شناخت قرآن مطرح می‌نمائیم.

آیه‌ی در لغت به معنای علامت، عبرت، معجزه، امر شگفت، دلیل و برهان، حد فاصل جماعت و .... آمده است.

بیشتر عالمان علوم قرآنی طریق شناخت آیات را امری توقیفی و از جانب شارع می‌دانند. در قرآن کوتاهترین و طولانی‌ترین آیات آمده است. آیات قرآن کریم به گونه‌های مختلف نازل شده‌اند. گاهی بخشی از آیه در زمانی و بخشی دیگر در زمانی دیگر نازل شده است. گاهی یک آیه به طور کامل نازل شده است، گاهی پنج آیه، پنج آیه با هم نازل شده گاهی ده آیه و گاهی هم کل آیات یک سوره با هم نازل شده است. ولی پراکندگی در نزول آیات به دلیل مناسبت‌های گوناگون مانع از تناسب معنوی میان آیات

نگریده بلکه آیات یک سوره از وحدت موضوعی و تناسبی هدفمند برخوردار هستند. آیات قرآن در هشت موضوع کلی فقهی، اعتقادی، اخلاقی و تربیتی، سیاسی، فرهنگی و تاریخی علمی و طبیعی، اقتصادی و خانوادگی و اجتماعی نازل شده است.

آنچه در این مقاله قابل طرح و پیگیری است آیات صاحب عنوان قرآن در آن موضوعات هشت گانه می باشد شمار بسیاری از آیات قرآن در سوره های گوناگون دارای نام های ویژه گشته اند که درباره خواندن یا حفظ کردن یا نوشتن و با خود همراه داشتن آنها احادیث متعددی وارد گشته است.

منشأ نام گذاری برخی از این آیات، روایات پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (علیهم السلام) و برخی به جهت بیان موضوعی خاص می باشد قریب به یکصد آیه ی صاحب عنوان در سوره های قرآن کریم وجود دارد که از جمله آنها آیه ی صلوات است.

### ● آیه ی صلوات

آیه ی صلوات آیه ی ۵۶ سوره احزاب در جز ۲۲ بیست و دوم قرآن کریم می باشد. این آیه ی از جمله اوامر قرآنی است که همه ی صاحبان ایمان را به خود فرا می خواند و می خوانیم.

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا  
خداوند و فرشتگانش بر پیامبر اعظم (ص) درود می فرستند ای کسانی که ایمان آورده اید بر او درود بفرستید و سلام بگوئید و در برابر فرمانش تسلیم باشید.

در این آیه ی مقام حضرت محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) به عالیترین وجه ترسیم شده است چرا که هم خداوند متعال و هم تمام فرشتگان مقرب او بر پیامبر اکرم (ص) درود می فرستند و هم دستور داده شده است همه مومنان بدون استثناء بر او رحمت و درود و سلام بفرستند و چه مقامی از این بالاتر و چه عظمتی از این بیشتر که خدای سبحان و فرشتگانش پیوسته بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) درود می فرستند، این استمرار از فعل مضارع (يُصَلُّونَ) استفاده می شود و راز

و رمزهایی دارد که گوشه ای از آن را می توان در همین مطلب جستجو کرد. از جمله آنکه وجود نازنین رسول اکرم (ص) بر بلندای حیات الهی می درخشد و بزرگترین آیت نورانی حضرت حق تبارک و تعالی بر ملک و ملکوت است و چون نور الهی بر اساس (کل یوم هو فی شأن) پی در پی جدید است، وجود نورانی پیامبر اکرم که بزرگترین آیت نورانی خداست، لحظه به لحظه تازه و کمالات و زیبایی های او نیز آن به آن، جدید و تازه است و این همه زیبایی و کمال جدید درود و سلامی نو به نو می طلبد این درودهای بی پایان از سوی خدای سبحان و همه پرهیزگاران و مؤمنان، بسان باران رحمت بر بلندترین و دل نوازتری و روح انگیزترین سایه سار هستی یعنی رسول اعظم (صلی الله علیه و اله و سلم) فرو می بارد و همین درود بی پایان مؤمنان هر لحظه فیض جدیدی به ارمغان می آورد و هستی درود فرستندگان را نو به نو نورباران می کند و در ساحت روح مؤمن راهی برای خمودگی، تیرگی و افسردگی باز نمی گذارد.

### ● پیامبر اعظم (ص) مفسر آیه ی صلوات

بعد از نزول آیه ی مبارکه ی (صلوات) از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) سؤال شد که ای رسول خدا چگونه صلوات بفرستیم؟ پیامبر اکرم (ص) فرمودند: بگوئید (اللهم صل علی محمد و آل محمد) و حضرت رسول، مومنان را از صلوات ناقص بر حذر داشته و فرمودند بر من صلوات ناقص نفرستید. از حضرت سؤال نمودند که صلوات ناقص کدام است؟ پیامبر اعظم (ص) فرمود اینکه بگوئید (اللهم صل علی محمد) و ادامه ندهید بلکه باید بگوئید (اللهم صل علی محمد و آل محمد) و پیامبر فرمودند: کسی که بر من صلوات می فرستد ولی بر (آل) من صلوات نفرستد از بوی بهشت محروم خواهد ماند. همچنین حضرت فرموده اند: در هنگام صلوات بر من به اهل بیت من نیز صلوات و درود بفرستید و آنان را در هنگام صلوات بر من نادیده نگیرید زیرا تمام نسبها در قیامت قطع می گردد، مگر نسبت و نسب من.

رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) در توضیح و تفسیر اسرار و برکت (صلوات) فرموده اند:

— صلوات بر محمد و آل محمد و حبّ علی بن ابی طالب برترین عمل در قیامت است.  
 — صلوات بر محمد و آل محمد و حبّ علی ابن ابی طالب محبوبترین اعمال در دنیا و آخرت است.

— کسی که بر من و آل من صلوات می‌فرستد خدا و ملائکه بر آن کس صلوات می‌فرستند.

— سنگین‌ترین چیزی که در قیامت بر میزان عرضه می‌شود صلوات بر محمد و آل محمد است.

— صلوات و درود بر من و اهل بیت من [نور] اصراط است.

— نزدیکترین اشخاص به من در فردای قیامت کسی است که صلوات بیشتری بر من و اهل بیت من فرستاده باشد.

— همیشه کاروانی از ملائکه در عالم در حرکت هستند هنگامی که به جلسه نکر و صلوات می‌رسند فرود می‌آیند و با اهل جلسه همراهی می‌کنند و در پایان جلسه به یکدیگر می‌گویند خوشا به حال افراد این جلسه که خدا آنان را آمرزید.

— سخنی که با نام خدا و صلوات بر من و اهل بیت من آغاز نشود ناپایدار و به دور از هر گونه خیر و برکت است.

— کسی که صلوات بر من را فراموش کند راه بهشت را گم کرده است.

— کسی که نمازی بخواند و در آن بر من و اهل بیت صلوات نفرستد نمازش قبول نیست.

حضرت فرمودند (اهل بیت من علی و فاطمه و حسن و حسین (ع) هستند) همانا که خداوند آنها را از هر پلیدی و گناهی پاک نگاه داشته است.

### ● آیه ی صلوات در نگاه محدثین و مفسرین (اهل سنت)

در روایات بسیاری می‌خوانیم که وقتی اصحاب و یاران از حضرت رسول اکرم (ص) سوال کردند: چگونه درود و صلوات و سلام بر شما بفرستیم، پیغمبر اکرم (ص) «آل» را در کنار خود قرار داد. و تمام رحمت و درودی که از خداوند برای او تقاضا می‌شد، برای «آلش» نیز تقاضا می‌شد، این قرینه است بر اینکه صلوات و درود خداوند و ملائکه نیز تعمیم دارد، هم شامل پیامبر (ص) و هم شامل «آل» او می‌شود، و این یک مساله ساده نیست بلکه نشان می‌دهد که آنها مقاماتی دارند تالی پیغمبر و مأموریتی دارند در جهاتی شبیه مأموریت او، وگرنه این همه مقام تنها به خاطر خویشاوندی، غیر ممکن است.

حال به سراغ بخشی از روایات که در معروفترین منابع اهل سنت آمده است رفته و

باشما خوانندگان عزیز مرور می‌کنیم.

در صحیح بخاری از «ابوسعید خدری» نقل شده است که ما عرض کردیم: «ای رسول خدا! سلام بر تو معلوم است، چگونه صلوات بر تو بفرستیم؟» فرمود: قولوا اللهم صلّ علی محمد عبدک و رسولک كما صلّیت علی ابراهیم، و آل ابراهیم و بارک علی محمد و علی آل محمد كما بارکت علی ابراهیم: «بگوئید خداوندا درود بفرست بر محمد بنده ات و رسولت همان گونه که درود بر ابراهیم و آل ابراهیم فرستاد، و برکت بفرست بر محمد و بر آل محمد، آن گونه که برکت فرستادی بر ابراهیم».

این حدیث به طور کاملتری از «کعب بن عجره» (یکی از صحابه معروف) نقل می‌کند که به رسول خدا عرض کردند: امر صلوات و سلام بر تو را دانسته ایم، اما صلوات بر تو چگونه باید باشد؟ فرمود: اللهم صل علی محمد و علی آل محمد كما صلّیت علی آل ابراهیم انک حمید مجید. اللهم بارک علی محمد و علی آل محمد كما بارکت علی آل ابراهیم انک حمید مجید.

توجه داشته باشید که بخاری این احادیث را در ذیل آیه شریفه ان الله و ملائکته... ذکر می‌کند.

— در «صحیح مسلم» که دومین منبع حدیث معروف برادران اهل سنت است از «ابی مسعود انصاری» نقل شده که پیامبر (ص) نزد ما آمد و ما در مجلس «سعد بن عباد» بودیم، «بشیر» فرزند «سعد» عرض کرد: «ای رسول خدا، خداوند به ما دستور داده بر تو صلوات بفرستیم، چگونه بر تو صلوات بفرستیم؟ پیامبر (ص) نخست سکوت کرد، سپس فرمود بگوئید: اللهم صلّ علی محمد و علی آل محمد كما صلّیت علی آل ابراهیم، بارک علی محمد و علی آل محمد كما بارکت علی آل ابراهیم فی العالمین انک حمید مجید.

در تفسیر «الدر المنثور» که معروفترین تفسیر روایی است همان روایت ابوسعید خدری را از «بخاری» و «نسائی» و «ابن ماجه» و «ابن مردویه» از پیغمبر اکرم (ص) نقل می‌کند.

و در همان کتاب عبارت «ابو مسعود انصاری» را از ترمذی و نسائی نقل کرده است. و عین این مضمون را نیز با مختصر تفاوتی از «مالک»، و «احمد» و «بخاری» و «مسلم» و «ابوداود» و «نسائی» و «ابن ماجه» و «ابن مردویه» و از «ابو احمد ساعدی» نقل می‌کند.



« حاکم نیشابوری » در المستدرک علی الصحیحین از ابن ابی لیلی نقل می‌کند که « کعب بن عجره » مرا ملاقات کرد و گفت: آیا هدیه ای به تو بدهم که از پیامبر (ص) شنیدم؟! »

گفتم: آری هدیه کن، گفت: از رسول خدا (ص) سوال کردیم: چگونه بر شما اهل بیت (ع) صلوات بفرستیم؟ فرمود: اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ و عَلٰی آلِ مُحَمَّدٍ کَمَا صَلَّيْتَ عَلٰی اِبْرَاهِيمَ و عَلٰی آلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّکَ حَمِیدٌ مَّجِیدٌ اللّٰهُمَّ بَارِکْ عَلٰی مُحَمَّدٍ و عَلٰی آلِ مُحَمَّدٍ کَمَا بَارَکْتَ عَلٰی اِبْرَاهِيمَ و عَلٰی اِبْرَاهِيمَ اِنَّکَ حَمِیدٌ مَّجِیدٌ .

سپس حاکم نیشابوری که بنای او بر این است احادیثی را ذکر کند که در صحیح بخاری و مسلم نیست، می‌گوید: این حدیث را با همین سند و الفاظ، بخاری از « موسی بن اسماعیل » در کتاب خود نقل کرده، و اگر من آن را در اینجا تکرار کردم به خاطر آن است که معلوم شود اهل بیت و آل همه یکی هستند (باید توجه داشت که حاکم این حدیث را بعد از حدیث « کساء » که در آن تصریح شده اهل بیت من علی و فاطمه (حسن و حسین (ع) هستند نقل کرده است). و این یک تعبیر پرمعنی است.

سپس « حاکم » به دنبال آن، حدیث ثقلین و به دنبال آن، حدیث ابوهریره را نقل می‌کند که پیامبر (ص) نگاه به علی (ع) و حسن و حسین (ع) کرد و فرمود: انا حرب لمن حاربکم و سلم لمن سالمکم: « من با هر کس که به شما از جنگ درآید، اعلان جنگ می‌دهم، و با هر کس که با شما در صلح باشد در صلحم ». »

« محمد بن جریر طبری » نیز در تفسیر خود در ذیل همین آیه، روایت فوق را با کمی تفاوت از « موسی بن طلحه » از پدرش نقل کرده است، و در روایت دیگری همان را از « ابن عباس » روایت کرده، و در روایت سومی از زیاد و ابراهیم و در روایت چهارم از « عبد الرحمن بن بشریه مسعود انصاری ». »

« بیهقی » نیز در کتاب معروف « سنن » روایات متعددی در این زمینه نقل کرده که بعضی از آنها وظیفه مسلمانان را در موقع نماز، و هنگام تشهد روشن می‌سازد، از جمله در حدیثی از « ابی مسعود عقبه بن عمرو » نقل می‌کند که مردی آمد و خدمت پیامبر (ص) نشست، و ما نیز نزد او بودیم، عرض کرد، ای رسول خدا! کیفیت سلام بر تو را می‌دانیم ولی هنگامی که نماز می‌خوانیم چگونه بر تو صلوات بفرستیم؟ پیامبر (ص) سکوت کرد تا آنجا که ما فکر کردیم ای کاش ای مرد چنین سؤال را نمی‌کرد سپس فرمود: اِنَا اَنْتُمْ صَلَّيْتُمْ عَلٰی فَقُولُوا اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ النَّبِیِّ الْاُمِّیِّ و عَلٰی آلِ مُحَمَّدٍ، کَمَا

صَلَّيْتُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارَكْتُ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ أَنْكَ حَمِيدٌ مُجِيدٌ.

سپس از ابو عبد الله شافعی نقل می‌کند که این حدیث صحیحی است که درباره صلوات فرستادن بر پیغمبر (ص) در نمازها سخن می‌گوید.

«بیهقی» احادیث متعدد دیگری نیز در زمینه چگونگی صلوات بر پیامبر اکرم (ص) به طور مطلق یا در نماز آورده مخصوصا در حدیثی از «کعب بن عجره» از پیغمبر اکرم (ص) نقل می‌کند که: انه كان يقول في الصلوة: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارَكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ أَنْكَ حَمِيدٌ مُجِيدٌ: پیامبر (ص) در نماز خود چنین فرمود: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ ...

از این حدیث روشن می‌شود که حتی خود پیغمبر در نمازهایش این صلوات را می‌فرستاد.

«بیهقی» در ذیل یکی از روایاتی که در آن سخن از نماز به میان نیامده است می‌گوید: این روایت نیز ناظر به حال نماز است زیرا جمله قد علمنا كيف نسلم: «ما می‌دانیم چگونه سلام بر تو بفرستیم» اشاره به سلام در تشهد است (السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته) بنابراین مراد از صلوات نیز همان فرستادن صلوات در تشهد است.

به این ترتیب مسلمانان مأمورند همان گونه که به عقیده تمام فرق مسلمین سلام بر پیغمبر را به صورت السلام عليك ايها النبي ورحمة الله در تشهد نماز بگویند مأمورند که صلوات بر پیغمبر (ص) را نیز در تشهد بگویند.

هر چند در میان مذاهب چهارگانه اهل سنت در اینجا مختصر اختلافی دیده می‌شود شافعی‌ها و حنبلی‌ها می‌گویند صلوات بر پیامبر (ص) در تشهد دوم واجب است در حالی که مالکی‌ها و حنفی‌ها آن را سنت می‌دانند ولی طبق روایات فوق بر همه واجب است.

به هر حال کتابهایی که روایات مربوط به صلوات بر محمد و آل محمد (ص) را (به طور مطلق یا در خصوص تشهد نماز) در آن نقل شده بیش از آن است که در این مختصر بیان شد، آنچه به قلم آمد، نمونه‌ای از این روایات و این کتب است، این روایات را گروهی از صحابه مانند ابن عباس، طلحه، ابوسعید خدری، ابوهریره، ابو مسعود

انصاری، بُریده، ابن مسعود، کعب بن عجره، و امام علی (ع) نقل کرده‌اند.  
 نکته ای که مایه شگفتی است این است که دانشمندان اهل سنت علی رغم این همه  
 تاکیداتی که در روایات پیامبر (ص) نسبت به اضافه کردن «آل محمد» وارد شده همیشه  
 (جز در موارد بسیار نادر) آل محمد را حذف می‌کنند و می‌گویند: صلی الله علیه و سلم  
 و از آن عجیبتز اینکه: در کتب حدیث حتی در ابوابی که روایات فوق در مورد اضافه  
 کردن آل محمد (ص) نقل می‌شود که نام پیامبر (ص) را در لابلای همین احادیث ذکر  
 می‌کنند، می‌گویند «صلی الله علیه و سلم» (بدون اضافه «ال» و ما نمی‌دانیم چه عذری  
 در پیشگاه پیامبر (ص) در این مخالفت صریح با دستور آن حضرت دارند؟

مثلا بیهقی در عنوان همین باب می‌نویسد «باب الصلوة علی النبی صلی الله علیه و  
 سلم فی التّشهد» و همچنین در بعضی دیگر از منابع معروف حدیث.  
 انتخاب این عنوان خواه از سوی مولفان این کتب باشد یا محققان بعد از آنها، با  
 توجه به آنچه در ذیل آن احادیث آمده است بسیار عجیب و متناقض است.  
 امید است در سایه ی تدبّر و تفکر و عمل بر آیه ی صلوات موانع و حجاب‌های  
 ظلمانی ما برطرف و سیئات ما محدود درجات معنوی ما ارتقاء یابد.

و السلام



- ۱- مصادیق هر یک از معانی لغوی آیه در سوره‌های بقره آیات ۲۴۸ و ۲۱۱ - آل  
 عمران آیه ۱۳ - مومنون آیه ۵۰ و روم آیه ۲۲ آمده است.
- ۲- آیه ۲۸۲ سوره بقره طولانی‌ترین و کوتاهترین آیه از حروف مقطعه (حم و طه)  
 است و از کلمات داخل سوره‌ها (مدهامتان) سوره الرحمن آیه ۶۴ می‌باشد.
- ۳- دانشنامه قرآن و قرآن پژوهشی جلد ۱ ص ۶۹.
- ۴- علوم قرآنی اثر آیه الله معرفت ص ۲۴۱.
- ۵- اولین فصل در اول آیه ی صلوات آیه ۵۶ سوره احزاب
- ۶- تفسیر کبیر فخر رازی ج ۲۵ ص ۲۲۷.
- ۷- تفسیر روح المعانی الرسی ج ۲۲ ص ۷۷.
- ۸- مرآة العقول علامه مجلسی ج ۱۲ ص ۱۰۷.
- ۹- وسائل الشیعه ج ۲ ص ۱۲۲۲.





- ١٠- احقاق الحق علامه شوشتری ج ٧ ص ٢٦٨.
- ١١- همان.
- ١٢- وسائل الشیعه ج ٤ ص ١٢١٢.
- ١٣- بحار الانوار ج ٧١ ص ٣٧٣.
- ١٤- کنز العمال خ ٢١٤٩ ج یک.
- ١٥- کنز العمال جلد ١ خبر ٢١٤٥.
- ١٦- جلاء الأفهام ابن قیم ص ٢٣٨.
- ١٧- همان صفحه ٢٤٥.
- ١٨- همان صفحه ٢٤٢.
- ١٩- الاشراف علی فضل الاشراف اثر سمهودی - باب صلوات.
- ٢٠- مسند احمد ج ٤ ص ١٠٧.
- ٢١- صحیح بخاری جلد ٦ ص ١٥١.
- ٢٢- صحیح بخاری جلد ٦ ص ١٥٦.
- ٢٣- صحیح مسلم جلد ٤ ص ١٠٧.
- ٢٤- تفسیر الدر المنثور جلد ٤ ص ٣٠٠.
- ٢٥- المستدرک علی الصحیحین اثر حاکم نیشابوری (باب صلوات) جلد ٢ ص ١٤٧.
- ٢٦- المستدرک علی الصحیحین اثر حاکم نیشابوری (باب صلوات) جلد ٢ ص ١٤٧.
- ٢٧- المستدرک علی الصحیحین اثر حاکم نیشابوری (باب صلوات) جلد ٢ ص ١٤٧.
- ٢٨- سنن اثر بیهقی باب صلوات ج ٢ ص ١٥٧.
- ٢٩- همان جلد ٢ ص ١٥٧.
- ٣٠- همان جلد ٢ ص ١٥٧.



## پیامبر اعظم (ص) قرآن و اولین مخاطب قرآن

تعبیرات قرآن و حدیث از رسول الله (صلی الله علیه وآله وسلم)  
اطلاع رسانی و تبلیغات پر دوره رسول اعظم (ص)  
خلق قرآنی پیامبر اعظم (صلی الله علیه وآله وسلم)  
در نگاه هادیان معصوم (علیهم السلام)  
اصلاحات اجتماعی در سیره و سنت پیامبر اعظم (ص)  
نگاهی دیگر به اسراء و معراج  
پیامبر اعظم (صلی الله علیه وآله وسلم)  
نام‌های پیامبر اعظم (ص) در قرآن کریم